

УДК 94(100):327.84]«1939/1945»

Шкуратенко О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1879-0085>;

Курас Д. І. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6153-6330>;

Романишин Н. Ю. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2366-5510>

За кулісами Другої світової. Війна спецслужб

Рец. на кн.: Чайковский А. С. Противостояние. Немецкие и советские спецслужбы во Второй мировой войне (1939–1945). Тайны военной истории : в 2 т. Киев : Феникс, 2019. Т. 1. 456 с. Т. 2. 536 с.

Професор Чайковський Анатолій Степанович – знаний в історико-правовій царині дослідник. Фахівці в галузі військової історії, історії держави та права, а також правоохоронних органів упродовж років активно послуговуються науковим доробком (понад 700 праць) доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Анатолія Чайковського.

У своєму науковому пошуку автор зосередив пильну увагу на періоді Другої світової війни, що засвідчують, передусім, назви його праць: «Невідома війна (партизанський рух в Україні 1941–1944 рр. мовою документів, очима історика)», «Плен. За чужие и свои грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939–1953 гг.)», «НКВД и СМЕРШ против Абвера и РСХА». Нещодавно друком вийшла ще одна двотомна монографія дослідника – «Противостояние. Немецкие и советские спецслужбы во Второй мировой войне (1939–1945). Тайны военной истории», яка, на нашу думку, посіла в його доробку чільне місце. По-перше, рецензоване видання є логічним продовженням ґрунтовного масиву попередніх досліджень автора, напрацьованого фонду архівних, мемуарних і документальних джерел. По-друге, воно стало підсумком тривалої кропіткої праці, спрямованої на відтворення цілісної картини залаштункової боротьби спецслужб Третього Райху й СРСР напередодні та під час Другої світової війни.

Праця цілком виважено має назву «Противостояния». Оскільки боротьба спецслужб ніколи не припиняється, надзвичайно складно дослідити приховані закони, яким підпорядковані механізми розвідок і контррозвідок. Обидва режими були достатньо молоді й потребували фактичного створення власної системи спецслужб. Обидва намагалися використати досвід попередників, однак апріорі не довіряли їм цілком. Обидва були

тоталітарними, тож нав'язували своїм спецслужбам, крім їхнього прямого функціоналу, ще й репресивне спрямування.

На наш погляд, автор вдало висвітлив історичні витoki служб розвідки та контррозвідки ворожих сторін. Екскурси в минуле допомагають читачеві не тільки зануритися в атмосферу того часу, а й створюють об'ємну картину, що поєднує нюанси економічного, політичного, військового та культурного життя, зокрема від часів Першої світової війни. Фактично всі розділи монографії насичені інформацією щодо процесів як формування, так і трансформації структурних підрозділів розвідувальних і контррозвідувальних служб. У цьому контексті застосовано ще один вдалий прийом: розгляд окремих питань супроводжують розгорнуті біографічно-документальні довідки, присвячені історичним персоналіям і різним аспектам їхньої діяльності. Ці довідки зорієнтовані не скільки на констатацію відомих біографічних фактів, скільки на органічне долучення інформації про діяльність конкретної особи в контекст досліджуваних подій.

Анатолій Степанович як талановитий історик, засвідчуючи цінність усвідомлення історично сформованого «почерку» спецслужби, активно використовує цей фактор у висвітленні доктрин, пріоритетів, структури, форм і методів агентурно-оперативної діяльності, а також системи підготовки кадрів обох сторін протистояння. Безумовно, позитивним аспектом праці є намагання автора максимально повно відтворити перелік спецслужб як Третього Райху, так і СРСР: від РСХА й Абверу до 12-го відділу генштабу сухопутних сил Вермахту, від ГУДБ НКВС до НКДБ і СМЕРШ.

Одне з визначальних завдань дослідження А. С. Чайковського – проаналізувати основні тенденції еволюції спецслужб ворожих сторін.

Розвідувальна (а отже, і контррозвідувальна) діяльність неодмінно мала стати «всеосяжною», тобто охопити своїм впливом і контролем усі без винятку сфери діяльності – військову, внутрішньо- і зовнішньополітичну, суспільну тощо. Водночас поставала необхідність жорсткого контролю з боку політичних лідерів, узгодження діяльності спецслужб з ідеологічними настановами панівної політичної системи.

Третій Райх готувався до наступальної війни. У цьому контексті робота його спецслужб мала яскраво виражений агресивний характер, була спрямована на активізацію агентурної, військової, дипломатичної розвідувальної діяльності, а також підготовку до диверсійно-підривної роботи на території супротивника. Вони повинні були стати «відмичкою» до успішних дій у реалізації запланованого «бліцкригу».

Абвер і Головне управління імперської безпеки активно створювали на ворожій території «п'яту колону». Вербували агентів впливу в урядових, політичних, суспільних структурах, використовували будь-які антиурядові (антиколоніальні, націоналістичні, сепаратистські) організації для здійснення розвідувальної, підривної та диверсійної діяльності. Це забезпечило очікуваний результат в Австрії, Чехословаччині й Литві, тож мало спрацювати й проти СРСР. Детально дослідивши цей напрям розвідувально-диверсійної діяльності, а водночас – і відповідні контрзаходи, автор використовує значну кількість архівних

джерел, які раніше не було залучено до наукового обігу (зокрема, ідеться і про маловідомі мемуарні джерела).

Надзвичайно цікавим, на наш погляд, є аналіз технічної складової як розвідувальної, так і контррозвідувальної діяльності спецслужб, що ворогували. Автор виокремлює спектр специфічних напрямів роботи: від форм і засобів охорони державної та військової таємниці до методів ведення радіорозвідки, особливостей технічного обладнання сторін.

Як для фахівців, так і для пересічних читачів, безсумнівно, найзахопливішими стануть сторінки праці, присвячені розгляду важливих операцій спецслужб, агентурних справ й оперативних розробок. Серед цих подій, які є квінтесенцією діяльності розвідки та контррозвідки, чимало таких, що досі лишалися невідомими широкому загалу.

Праця А. С. Чайковського наочно доводить, що одним з основних чинників, який визначає місце держави у світовій політичній ієрархії, є рівень розвитку та потенціал її спецслужб як одного з видів державної діяльності. Нині, в умовах загострення суперництва між великими державами й зумовленої цим нагальної потреби в розвідувальній інформації, посилюється значення розвідувальних і контррозвідувальних структур. Ураховуючи цінний історичний досвід, можна запобігати новим геополітичним викликам, прикладами яких у наш час є гібридні загрози та «невійськові» агресії.

Рецензія надійшла до редколегії 25.03.2020

Shkuratenko O. – Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Department of History of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1879-0085>;

Kuras D. – Ph.D in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6153-6330>;

Romanyshyn N. – Ph.D in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2366-5510>

Behind the Scenes of the Second World War. War of Special Services

Review of the book: Chaykovskiy A. Confrontation. German and Soviet special services in World War II (1939–1945). Secrets of military history : in 2 vol. Kiev : Feniks, 2019. Vol. 1. 456 p. T. 2. 536 p.